

Rəşad Bayram oğlu Həsənov
UOT:338.504; JEL:H50;H60;E62;Q51;Q54.
**Azərbaycanda İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşmə Çərçivəsinin tətbiqi və “yaşıl
büdcə”yə keçid**

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: Azərbaycanda büdcə siyasətinin milli iqlim dəyişikliyi məqsədləri ilə əlaqələndirilməsi və dövlətin ətraf mühitin mühafizəsinə və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə ayırdığı maliyyə resurslarının monitoring və qiymətləndirilməsi üçün İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşmə Çərçivəsinin əsas elementlərindən biri kimi İqlim Büdcə Teqləməsi (Climate Budget Tagging - CBT) alətinin tətbiqi məsələlərinin araşdırılması. Tədqiqatın metodologiyası: sistemli yanaşma, müqayisəli və statistik təhlil. Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti: Azərbaycan da digər ölkələr kimi iqlim dəyişikliyinə mənfi təsirlərinə məruz qalmaqdadır. Ölkənin beş milli prioritetindən biri olaraq müəyyən edilmiş təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi prioriteti üzrə qarşıya qoyulmuş strateji məqsədlərin reallaşdırılması üçün tələb olunan maliyyə resurslarının səmərəli mobilizasiyası üçün büdcə siyasətinin ətraf mühit və iqlim məqsədləri ilə əlaqələndirilməsi və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı maliyyələşmənin büdcə sistemində inteqrasiyası mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ortamüddətli Xərclər Çərçivəsi ilə inteqrə olunmuş İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşmə Çərçivəsinin formalaşdırılması iqlimlə bağlı dövlət xərclərinin müəyyən edilməsi, monitoring və qiymətləndirilməsi ilə yanaşı, iqlim dəyişikliyinə artan mənfi təsirləri ilə bağlı fiskal risklərin də qiymətləndirilməsinə və idarə olunmasına imkan verəcəkdir. Tədqiqatın nəticələri: Azərbaycanda ətraf mühit və iqlimlə bağlı layihə və tədbirlər əsasən dövlət büdcəsində maliyyələşdirsə də, dövlət maliyyəsinin iqlimə həssaslığı və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı maliyyələşmənin büdcə prosesinə inteqrasiyası zəifdir. İqlim dəyişikliyinə səhiyyədən tutmuş kənd təsərrüfatına qədər müxtəlif sektorlar üzrə kəşif məqsədləri özündə birləşdirməsi səbəbindən hazırda tətbiq olunan vahid büdcə təsnifatında iqlim dəyişikliyi ilə bağlı xərclərin bir xərc maddəsində birləşdirilməsinin mümkünsüzlüyü bu sahəyə ayrılan dövlət xərclərinin monitoring və qiymətləndirilməsini çətinləşdirir. Beynəlxalq təcrübədə tətbiq olunan yeni maliyyə alətlərindən biri kimi İqlim Büdcə Teqləməsini tətbiq etməklə bu problemi aradan qaldırmaq olar. Tədqiqatın orijinallığı və yeniliyi: məqalədə “Yaşıl Büdcə” Çərçivəsi və onun əsas elementləri, o cümlədən İqlimlə Əlaqəli Dövlət Xərcləri və İnstitusional İcmal (Climate Public Expenditures and Institutional Review – CPEİR) və İqlim Büdcə Teqləməsi alətləri araşdırılmış və Azərbaycanda büdcə siyasətinin iqlim dəyişikliyi məqsədləri ilə əlaqələndirilməsi və iqlimə həssas büdcənin inkişaf etdirilməsi üçün İqlim Büdcə Teqləməsi alətinin tətbiqi istiqamətində atılmalı olan addımlar müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: iqlimə həssas büdcə, yaşıl büdcə, iqlim dəyişikliyi maliyyəsi, İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşmə Çərçivəsi, iqlim büdcə teqləməsi, fiskal siyasət.

Giriş

Bütün dünyanı narahat etməkdə olan iqlim dəyişikliyi və onun mənfi təsirləri ilə mübarizə, aşağı karbonlu enerjiyə və “yaşıl iqtisadiyyat”a keçid əhəmiyyətli maliyyə resursları tələb edir. Bu sahəyə maliyyə resurslarının cəlb edilməsi və səmərəli idarə olunması dünya ölkələri, xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biridir. “Yaşıl büdcə”nin tətbiqi və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə tədbirlərinə maliyyə resurslarının səmərəli mobilizasiyası üçün büdcə siyasətinin milli ətraf mühit və iqlim prioritetləri və məqsədləri ilə əlaqələndirilməsi və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı

maliyyələşmənin büdcə proseslərinə sıx inteqrasiyası zəruridir. Dövlət maliyyəsinin iqlim dəyişikliyinə həssaslığının artırılması həm də büdcə siyasətinin ətraf mühit və iqlim təsirlərinin qiymətləndirilməsinə və daha əsaslı və iqlim məqsədlərinə uyğunlaşdırılmış büdcə qərarlarının verilməsinə imkan yaradır. İqlimə həssas büdcənin tətbiqi iqlimlə bağlı dövlət xərclərinin müəyyən edilməsi, monitorinq və qiymətləndirməsi ilə yanaşı, iqlim dəyişikliyinə artan mənfi təsirləri ilə bağlı fiskal risklərin də qiymətləndirilməsinə və idarə olunmasına şərait yaratmaqla fiskal dayanıqlığın möhkəmlənməsinə töhfə verir. Təsadüfi deyildir ki, İqlim Dəyişikliyi üçün Maliyyə Nazirlərinin Koalisiyasının Helsinki Prinsiplərində də iqlim dəyişikliyinə makroiqtisadi siyasət, fiskal planlaşdırma, büdcə, dövlət investisiyalarının idarə edilməsi və satınalma təcrübələrində nəzərə alınması əsas prinsiplərdən biri kimi müəyyən edilmişdir. Azərbaycan da digər ölkələr kimi, iqlim dəyişikliyinə neqativ təsirlərinə məruz qalmaqdadır. Ölkədə iqlim dəyişikliyinə mənfi təsirləri özünü daha çox havanın orta illik temperaturunun artması, daşqınlar, sellər, quraqlıq və s. kimi təbiət hadisələrinin sayının artması ilə göstərir. Azərbaycanda iqlim dəyişikliyinə ən həssas sektorlar kənd təsərrüfatı, su, səhiyyə, enerji, meşə, turizm sektorları hesab edilir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli 2469 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" sənədində təmiz ətraf mühit və "yaşıl artım" 5 əsas prioritetdən biri olaraq müəyyən edilmiş və bu prioritet daxilində yüksək keyfiyyətli ekoloji mühitin və yaşıl enerji məkanının təmin edilməsi kimi iki strateji məqsədin effektiv reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq sərəncamına əsasən Milli Prioritetlərə uyğun olaraq hazırlanan "2022-2026-cı illər üzrə Sosial-İqtisadi İnkişaf Strategiyası"nda yüksək keyfiyyətli ekoloji mühitin və yaşıl enerji məkanının təmin edilməsi strateji məqsədləri üzrə hədəflərin müəyyən edilməsi və həmin hədəflərə nail olunması istiqamətində layihə və tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Təmiz ətraf mühit və "yaşıl artım" ölkəsi milli prioritetinin reallaşdırılması üçün qarşıya qoyulmuş strateji məqsəd və hədəflərin ortamüddətli dövr üçün büdcə siyasəti və fiskal çərçivə ilə əlaqələndirilməsi üçün iqlim maliyyəsinin büdcə proseslərinə inteqrasiyasının gücləndirilməsinə ehtiyac var. Strategiya üzrə nəzərdə tutulacaq tədbir və layihələrin Ortamüddətli Büdcə Çərçivəsi ilə əlaqələndirilməsi iqlimlə əlaqəli büdcə xərclərinin qiymətləndirilməsinə şərait yaratmaqla yanaşı, nəticəəsaslı büdcə mexanizminə keçid istiqamətində həyata keçirilən islahatlara da mühüm töhfə verəcəkdir.

"Yaşıl Büdcə" Çərçivəsi və onun əsas elementləri

"Yaşıl büdcə" və ya İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşmə Çərçivəsi (İDMÇ) ətraf mühit və iqlim məqsədlərinə nail olmaq üçün büdcə siyasətinin alətlərindən istifadəni özündə ehtiva edir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) təqdim etdiyi "Yaşıl Büdcə" Çərçivəsinə əsasən effektiv "yaşıl büdcə" bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan dörd təməl sütun üzərində qurulur: möhkəm strateji çərçivə, məlumatların toplanılması və siyasətin uyğunlaşdırılması üçün alətlər, hesabatlılıq və şəffaflıq və büdcənin idarə olunması çərçivəsi.

Strateji Çərçivə. Maliyyə planlaşdırmasına dəstək göstərmək üçün hökumətin ətraf mühit və iqlimlə bağlı strateji prioritetlərinin və məqsədlərinin aydın şəkildə müəyyən edilməsi xüsusilə vacibdir. Məsələn, müvafiq prioritetləri və məqsədləri müəyyən edən milli iqlim dəyişikliyi və ya ətraf mühit strategiyaları və fəaliyyət planları bu istiqamətdə qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq üçün vergi və xərc siyasəti qərarlarına bələdçilik etməyə kömək edir. Azərbaycan hal-hazırda iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə üzrə global səviyyədə qüvvədə olan əsas beynəlxalq sazişlərə və təşəbbüslərə qoşulsa da, hələlik ölkənin xüsusi bir iqlim dəyişikliyi strategiyası qəbul edilməmişdir. Mövcud qanunvericilikdə yalnız atmosfer havası, su ehtiyatları, məişət və istehsalat tullantıları, su bioresursları, biomüxtəlifliyin qorunması kimi bir sıra sahələr üzrə tənzimləyici hüquqi normalar qəbul edilmişdir. Son illər

ərzində ölkədə qəbul edilmiş müxtəlif sahələri əhatə edən bir sıra dövlət proqramlarında, strateji sənədlərdə, fəaliyyət planlarında və s. ətraf mühitlə bağlı müəyyən hədəflərin də reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Həmçinin qeyd olunduğu kimi, təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” 2030-cu ilə qədər ölkənin 5 əsas prioritetdən biri olaraq müəyyən edilmiş və bu prioritet daxilində yüksək keyfiyyətli ekoloji mühitin və yaşıl enerji məkanının təmin edilməsi kimi iki strateji məqsədin reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Hazırda Milli Prioritetlərə uyğun olaraq hazırlanan “2022-2026-cı illər üzrə Sosial-İqtisadi İnkişaf Strategiyası”nda ətraf mühit və “yaşıl iqtisadiyyat”la bağlı müəyyən ediləcək məqsəd və hədəflər bu sahədə strateji çərçivənin gücləndirilməsinə mühüm töhfə verəcəkdir.

Məlumatların toplanılması və siyasətin uyğunlaşdırılması üçün alətlər. “Yaşıl büdcə” alətləri büdcə siyasətinin ətraf mühit və iqlim məqsədlərinə necə təsir etdiyinə dair informasiya toplamağa kömək edir. Belə alətlərə misal olaraq aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- ☞ İqlimlə Əlaqəli Dövlət Xərcləri və İnstitusional İcmal (İƏDXİİ) - dövlət xərclərinin və onların iqlim dəyişikliyi, iqlim dəyişikliyi planları və siyasətləri, institusional çərçivə və dövlət maliyyəsi arxitekturası ilə əlaqələrinin keyfiyyət və kəmiyyət təhlilini aparmağa imkan verən fiskal diaqnostika aləti;
- ☞ İqlim (və ya Yaşıl) Büdcə Teqləməsi (İBT) – büdcə xərclərinin ətraf mühitə və/və ya iqlimə təsirinə görə təsnifləşdirilməsi;
- ☞ Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi – yeni büdcə təşəbbüsləri ilə bağlı təkliflərə onların ətraf mühitə təsirlərinin qiymətləndirilməsi barədə məlumatların əlavə edilməsi;
- ☞ Ekosistem xidmətləri - milli ətraf mühit və iqlim məqsədlərinə nail olunmasını asanlaşdırmaq üçün vergilər və CO₂ emissiyalarının ticarət sistemləri vasitəsilə istixana qazı emissiyaları kimi ətraf mühitlə bağlı kənar təsirlərə qiymətdöymə;
- ☞ Xərclərin nəzərdən keçirilməsində və nəticələrin qiymətləndirilməsində yaşıl perspektiv – xərclərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi ilə yanaşı, tədbir və layihələrin milli ekoloji və iqlim məqsədlərinə təsirinin nəzərə alınması.

Bu alətlərin tətbiqi zamanı toplanan məlumatlar xərclərin təhlilini və daha məlumatlı və əsaslı büdcə qərarlarının verilməsini dəstəkləməklə büdcə qərarlarının ətraf mühit və iqlimlə bağlı strateji prioritetlərlə uyğunluğunu təmin etməyə kömək edə bilər.

Hesabatlılıq və şəffaflıq. Maraqlı tərəflərə (məsələn, parlament və vətəndaş cəmiyyəti) hesabatların verilməsi “yaşıl büdcə”nin keyfiyyətinin və təsirinin qiymətləndirilməsini asanlaşdırır. Son illər ölkəmizdə dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində şəffaflığın və hesabatlılığın artırılması, ictimaiyyətin və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının büdcə proseslərində iştirakının genişləndirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmaqdadır. Belə ki, büdcə müzakirələrində ictimai iştirakılığın təşviqi, büdcə öncəsi debatların və açıq müzakirələrin başlamasına imkanın yaradılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 2019-cu ildən başlayaraq büdcə müzakirələrinin başlamasına 1 ay qalmış “Dövlət və icmal büdcələrinin ilkin göstəricilərinə dair açıqlama” - “İlkin Büdcə Bəyanatı” nazirliyin rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilir. Sənəddə ortamüddətli dövr üzrə makroiqtisadi proqnozlar, xərc və gəlir siyasətinin əsas istiqamətləri, dövlət borcu üzrə proqnozlar ilə yanaşı, icmal və dövlət büdcəsinin növbəti il və sonrakı üç il üzrə əsas parametrləri öz əksini tapır. Bundan əlavə, son illər növbəti ilin büdcəsi hələ təsdiq edilməmişdən qabaq Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi büdcə layihəsini, ortamüddətli dövr üçün icmal və dövlət büdcələrinin əsas parametrlərini, o cümlədən makroiqtisadi proqnozları, büdcə-vergi siyasətinin əsas istiqamətlərini, dövlət büdcəsinin prioritet xərclərini, habelə dövlət borcuna dair əsas məlumatları rəsmi saytında yerləşdirərək ictimaiyyətə açıq edir. Həmçinin, vətəndaşların büdcə prosesi barədə daha rahat şəkildə məlumat əldə etməsi üçün “Vətəndaşın Büdcə Bələdçisi” hər il büdcə təsdiq edildikdən sonra

Nazirliyin rəsmi saytında yerləşdirilir. Gələcəkdə "yaşıl büdcə"nin tətbiqi istiqamətində əsas hesabat aləti kimi "Yaşıl Büdcə Bəyanatı" da yuxarıda qeyd olunan məlumatlara əlavə olunaraq maraqlı tərəflərə açıqlana bilər. Bu sənəd hər hansı bir büdcə ilində büdcənin yaşıl məqsədlərlə necə uyğunlaşdırıldığına dair ümumi mənzərəni göstərməyə kömək etməklə parlament və vətəndaşlar kimi maraqlı tərəflərin büdcə müzakirələrində iştirakını təmin edə bilər.

Büdcənin İdarə Olunması Çərçivəsi. Müasir büdcə çərçivəsi "yaşıl büdcə" üçün güclü əlverişli mühit təmin edir. Burada söhbət strateji planlaşdırma və büdcə tərtibi, çoxillik büdcə zərfləri, nəticələr və performans əsaslanan büdcə prosesləri, eləcə də parlamentlər və vətəndaş cəmiyyəti arasında əlaqələri özündə ehtiva edən bir büdcə çərçivəsindən gedir. "Yaşıl büdcə"yə istənilən yanaşma ölkənin mövcud dövlət maliyyə idarəçiliyi çərçivəsinə əsaslanmalı və uyğunlaşdırılmalıdır. Məsələn, güclü performans büdcəsi, nəticəəsaslı büdcə sisteminə malik ölkələrdə milli ətraf mühit və iqlim məqsədləri ilə bağlı hədəflərin və performans göstəricilərinin büdcə prosesinə inteqrasiya edilməsi daha asandır. Bununla yanaşı, ölkələr yaxşı qurulmuş xərclərin nəzərdən keçirilməsi sistemlərinə malik olduqda, səmərəlilik mülahizələri ilə yanaşı, proqram, tədbir və layihələrin iqlim məqsədlərinə təsirinin nəzərə alınması da mümkün olur. Qeyd olunmalıdır ki, nəticəəsaslı büdcə mexanizminə keçid istiqamətdə son illərdə Azərbaycanda müəyyən uğurlar əldə edilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi"ndə iqtisadi siyasəti büdcə planlaşdırılması və büdcə prosesləri ilə daha sıx əlaqələndirmək, habelə büdcənin orta və uzun müddətli dayanıqlığını təmin etmək məqsədilə Ortamüddətli Xərclər Çərçivəsinin (OMXÇ) tətbiqi və nəticəəsaslı büdcə mexanizminə keçid nəzərdə tutulmuşdur. Bu əsasda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 avqust 2018-ci il tarixli Fərmanı ilə "Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin hazırlanması Qaydası" və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə "Azərbaycan Respublikasında büdcə təşkilatlarının sektor strateji planlarının hazırlanması Qaydası" təsdiq edilmişdir.

Dövlət xərclərinin səmərəliliyinin və ünvanlılığının artırılması məqsədilə 2019-cu ildə 3 pilot sektorda ("Təhsil", "Kənd təsərrüfatı" və "Ətraf mühitin mühafizəsi") OMXÇ-nin və nəticəəsaslı büdcə tərtibi mexanizminin tətbiqinə başlanılmışdır. Belə ki, büdcə xərclərinin funksional təsnifatının qeyd olunan 3 pilot bölməsinin 2021-2024-cü illər üçün sektor strateji planları və həmin planlara uyğun olaraq Xərclər Çərçivəsi hazırlanmışdır. Pilot bölmələrin büdcələri ilk dəfə olaraq proqram/tədbir əsasında formalaşdırılmış və sektor strateji planlarda müəyyən edilmiş hədəflərə nail olunma səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, habelə dövlət vəsaitlərinin istifadəsinin səmərəliliyinin ölçülməsini təmin etmək məqsədilə monitoring və icra indikatorları tətbiq edilmişdir. Qeyd olunan üç pilot sektorda proqram və nəticəəsaslı büdcə mexanizminin tətbiqinə başlanılması iqlim maliyyəsinin büdcə proseslərinə inteqrasiyası üçün geniş imkanlar açır. Hesab edirik ki, "yaşıl büdcə"nin tətbiqinə də pilot olaraq həmin sektorlardan başlamaq olar. "Yaşıl büdcə"nin uğurlu tətbiqi üçün həmçinin hökumət daxilində vəzifə və məsuliyyətlərin aydın şəkildə müəyyən edilməsi, yaxşı işlənmiş icra ardıcılığının, strateji məqsədlərə uyğun olan daxili sistemlərin mövcudluğu və dövlət qulluqçularının bacarıq və təcrübələrinin artırılması tələb olunur. "Yaşıl büdcə" həmçinin gendərə həssas büdcə kimi digər büdcə təşəbbüsləri ilə də əlaqələndirilməlidir.

İqlimlə Əlaqəli Dövlət Xərcləri və İnstitusional İcmal və İqlim Büdcə Teqləməsi

Bir sıra ölkələr mövcud iqlim dəyişikliyi strukturlarının və resurslarının nəzərdən keçirilməsi və gələcək islahatların hazırlanması üçün İqlimlə Əlaqəli Dövlət Xərcləri və İnstitusional İcmal (İƏDXİİ) alətindən istifadə edirlər. İƏDXİİ iqlim dəyişikliyi ilə bağlı problemlərin büdcə prosesinə inteqrasiyası üçün imkanları və məhdudiyyətləri

qiymətləndirmək məqsədilə hazırlanmış diaqnostik alətdir. İƏDXİİ dövlət xərclərinin və onların iqlim dəyişikliyi, iqlim dəyişikliyi planları və siyasətləri, institusional çərçivə və dövlət maliyyəsi arxitekturası ilə əlaqələrinin keyfiyyət və kəmiyyət təhlilini aparmağa imkan verir. İƏDXİİ metodologiyası dövlət xərclərinin nəzərdən keçirilməsi metodologiyası əsasında işlənib hazırlanmışdır və BMT-nin İnkişaf Proqramı tərəfindən təkmilləşdirilərək İƏDXİİ Metodoloji Bələdçisinin 2015-ci il buraxılışında dərc olunmuşdur. Həmin təlimatda göstəriləndiyi kimi, İƏDXİİ analitik çərçivəsinin üç əsas sütunu var: Siyasət Təhlili, İnstitusional Təhlil və İqlimlə bağlı Dövlət Xərclərinin Təhlili. Siyasət Təhlili: İqlim dəyişikliyi üzrə siyasət çərçivəsinin və onun monitorinq çərçivəsinin, eləcə də siyasət məqsədlərinin proqram və alətlərə çevrilmə sxeminin nəzərdən keçirilməsi. İnstitusional Təhlil: İqlim dəyişikliyinə cavab siyasətlərinin formalaşdırılması, həyata keçirilməsi və əlaqələndirilməsində qurumların rol və məsuliyyətlərinin, həmçinin imkanlarının təhlili. Bu sətunə həmçinin büdcə və planlaşdırma prosesinin nəzərdən keçirilməsi və onun iqlim dəyişikliyi siyasətləri və proqramlarının maliyyələşdirilməsi ilə əlaqəsinin təhlili də daxildir. İqlimlə Əlaqəli Dövlət Xərclərinin Təhlili: Bu sətun ümumi büdcədə iqlimlə əlaqəli xərclərin kəmiyyətini müəyyənləşdirir və iqlimlə bağlı maliyyələşdirmə alətləri olaraq vergi güzəştləri və subsidiyalar kimi fiskal siyasət vasitələrini qiymətləndirir.

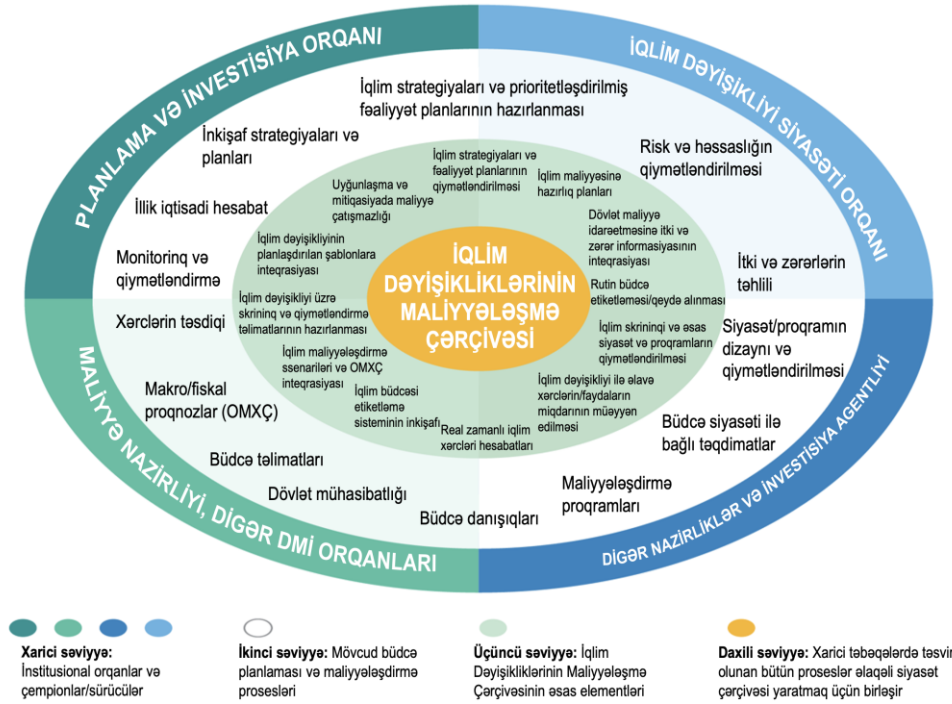
“Yaşıl Büdcə” və ya İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşmə Çərçivəsinin (İDMÇ) əsas komponenti olaraq İqlim Büdcə Teqləməsi (İBT) büdcədə iqlimlə əlaqəli xərclərin müəyyən edilməsi, təsnifləşdirilməsi, əlaqəlilik çəkisinin müəyyən edilməsi və işarələnərək fərqləndirilməsi üçün tətbiq edilir. Onun tətbiqi iqlimlə bağlı xərclərin monitorinqinə və qiymətləndirilməsinə imkan verir. Son illər dünyada mövcud büdcə sistemi daxilində iqlimlə bağlı xərcləri müəyyən etmək və müntəzəm olaraq qiymətləndirmək üçün İBT mexanizmindən istifadə edən ölkələrin sayı artmaqdadır. İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma və neqativ təsirlərin yumşaldılması kənd təsərrüfatı, turizm sektorlarından tutmuş səhiyyəyə kimi bir çox sektorlar üzrə kəşşən məqsədləri əhatə etdiyindən iqlimlə əlaqəli xərclərin izlənilməsi, adətən, inzibati, funksional və iqtisadi təsnifatlar əsasında qurulan ənənəvi büdcə idarəçiliyi üçün problemlər yaradır. Başqa sözlə, ənənəvi büdcə təsnifatlarında iqlim dəyişikliyi ilə bağlı xərcləri konkret bir xərc maddəsində birləşdirmək mümkün deyil. İBT gender və yoxsulluğun azaldılması kimi digər tematik büdcə diaqnostika vasitələrinin təcrübəsinə əsaslanmaqla bu məhdudiyəti aradan qaldırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, adaptasiya tədbirlərinin kəşşən məqsədləri bir sıra Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) ilə əlaqəli olduğundan İBT DİM-lər üçün də resursların mobilizasiyası istiqamətində dövlətin səylərini dəstəkləyə bilər. Birincisi, İBT xüsusilə 13-cü DİM-ə (“Emissiyaları tənzimləmək və bərpa olunan enerji sahəsində inkişafı təşviq etməklə iqlim dəyişikliyi və onun təsirləri ilə mübarizə aparmaq üçün təcili tədbirlər görmək”), eləcə də digər DİM-lərlə (məsələn, DİM 7 - Əlverişli və təmiz enerji) kəşşən iqlim dəyişikliyi aspektlərinə doğru irəliləyişin monitorinqinə kömək edə bilər. İkincisi, iqlim aspektindən əlavə, İBT həm də DİM-lər üzrə büdcə planlamasını və ya büdcə monitorinqini tətbiq etməyi planlaşdıran ölkələr üçün konseptual modelin tərkib hissəsi kimi çıxış edə bilər. Xərclərin monitorinqi və qiymətləndirilməsindən əlavə İBT iqlim dəyişikliyi ilə bağlı məlumatlılığın artırılmasında və bu sahəyə resursların səmərəli mobilizasiyanda da mühüm rol oynayır. Məsələn, Pakistanda Su Nazirliyi İBT məlumatlarından iqlim dəyişikliyinə özünün Ortamüddətli Büdcə Çərçivəsinə inteqrasiya etmək üçün istifadə edir. İndoneziyada Maliyyə Nazirliyi və Milli Planlaşdırma Agentliyi sahə nazirliklərini öz kəmiyyət fəaliyyət göstəricilərini gücləndirmək üçün iqlim xərcləri məlumatlarından istifadə etməyə təşviq edir. İndoneziyanın Maliyyə Nazirliyi həmçinin mövcud dövlət xərcləri ilə adaptasiya üzrə milli fəaliyyət üçün tələb olunan ümumi xərclər arasındakı fərqi müəyyən etmək və bununla da

özəl maliyyəyə olan ehtiyacları göstərmək üçün İBT məlumatlarından istifadə edir. Nepalda Milli Planlaşdırma Komissiyası və Ətraf Mühit və Meşə Təsərrüfatı Nazirliyi İBT məlumatlarından sahə nazirlikləri arasında mövcud iqlim dəyişikliyi tədbirlərinin miqyası barədə məlumatlılığı artırmaq və gələcək fəaliyyətləri stimullaşdırmaq üçün istifadə edir. Hökumətin iqlimlə bağlı fəaliyyəti haqqında ictimaiyyətin məlumatlılığını artırmaq üçün İBT məlumatları Nepalda "Vətəndaşların İqlim Büdcəsi" sənədi formasında, Filippində isə Büdcə Departamentinin hazırladığı "Xalq Büdcəsi" sənədinin tərkib hissəsi kimi dərc edilir. Banqladeşdə hökumət illik iqlim büdcəsi hesabatını parlamentə təqdim edir və büdcə ilə birlikdə "Vətəndaşın İqlim Büdcəsi"ni dərc edir. Avropa İttifaqı ölkələri daha çox mitiqasiyaya (məsələn, karbon vergisi), Asiya-Sakit Okean, Afrika və Latın Amerikasına ölkələri isə daha çox adaptasiya tədbirlərinə diqqət yetirirlər. Bəzi ölkələrdə (məsələn, Fransa) hətta iqlim dəyişikliyinə mənfi təsir göstərən fəaliyyətlər üçün mənfi teqləmə tətbiq edilir. Şəkil 1-də İDMÇ-nin komponentləri, o cümlədən həmin diaqramın "3-cü səviyyəsi" kimi İDMÇ-nin əsas elementləri təsvir edilmişdir. İBT iqlim maliyyəsinin hərtərəfli icmalının təmin edilməsi, iqlim dəyişikliyi siyasətinin büdcə planlaşdırması və büdcə prosesi ilə əlaqələndirilməsi, iqlim tədbirlərinin prioritetləşdirilməsi və nəticələrin qiymətləndirilməsi üçün iqlimlə əlaqəli çoxsahəli maliyyə axınlarını bir araya gətirir.

Şəkil 1.

İqlim Dəyişikliyinə Maliyyələşmə Çərçivəsi

Azərbaycanda İBT-nin tətbiqi

İqlim dəyişikliyinə neqativ təsirlərinə məruz qalan ölkə olaraq Azərbaycanda da bu problemlə mübarizə istiqamətində tədbirlərin maliyyələşdirilməsi, bu sahəyə maliyyə resurslarının səmərəli mobilizasiyası, monitoring və qiymətləndirmə sisteminin qurulması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Digər tərəfdən də dünyada dekarbonlaşma meyilləri, alternativ və bərpa olunan enerjiyə keçid təşəbbüsləri sürətlə artmaqdadır. Azərbaycan neft və qaz ixrac edən ölkədir və bu sektor ölkə iqtisadiyyatında və büdcə gəlirlərinin formalaşmasında böyük

paya malikdir. Dünyada dekarbonlaşma və “yaşıl iqtisadiyyat” təşəbbüslərinin artması fonunda aparıcı maliyyə institutları, bankları, böyük neft-qaz şirkətləri tərəfindən bu sektora investisiyaların azaldılması və ya tamamilə dayandırılaraq yalnız yaşıl və alternativ enerji layihələrinə yönəldilməsi uzunmüddətli perspektivdə neftə olan tələbatın azalması və neft qiymətlərinin aşağı düşməsinə şərtləndirməklə neft gəlirlərimizin azalmasına səbəb ola bilər. Neft-qaz sektoruna investisiyaların azalması həmçinin bu sektorda artımın zəifləməsi ilə ölkə iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərə bilər. Bu baxımdan da iqtisadiyyatın enerji keçidinə hazırlıq səviyyəsinin və dayanıqlığının gücləndirilməsi üçün bu proseslərin ölkə iqtisadiyyatına mümkün mənfi təsirlərinin, iqlim dəyişikliyi ilə bağlı fiskal risklərin qiymətləndirilməsi vacibdir. Digər tərəfdən də müəyyən edilmiş milli prioritetlərə uyğun olaraq “yaşıl iqtisadiyyat”a, “yaşıl enerji” layihələrinə investisiyaların artırılması qarşıda duran əsas vəzifələrdəndir. Bu vəzifələrin reallaşdırılması üçün ölkədə iqlim dəyişikliyi ilə bağlı tədbir və layihələrin səmərəli maliyyələşmə çərçivəsinin formalaşdırılması tələb olunur. Azərbaycanda iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə tədbirlərinə çəkilən xərclərin böyük hissəsi dövlət büdcəsindən ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində ayrılmış xərclər çərçivəsində həyata keçirilir. Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) məlumatına əsasən 2000-2020-ci illərdə ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilmiş xərclər 3,3 milyard manat təşkil etmişdir. 2020-ci ildə bu istiqamətə 240,0 milyon manat məbləğində vəsait ayrılmışdır (cədvəl 1).

Cədvəl 1.

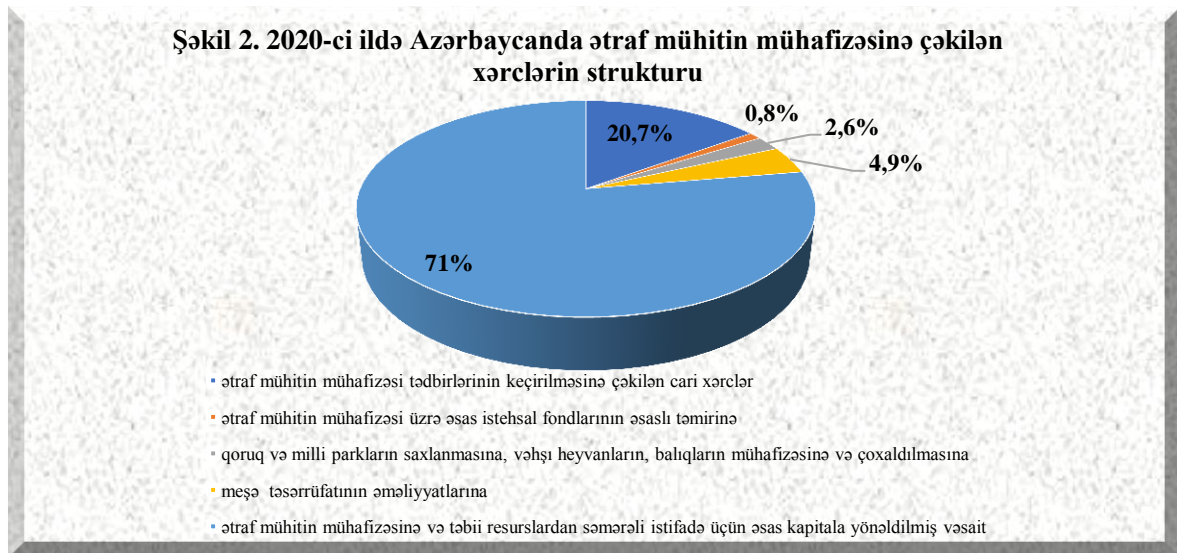
Ətraf mühitin mühafizəsinə çəkilən xərclər (min manat)

Xərclər	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020
Cəmi	18 188.4	30 905.7	260 673.8	136 208.3	319 256.1	387 680.4	239764.5
<i>O cümlədən:</i>							
ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsinə çəkilən cari xərclər	11 853,9	21 395,8	52 817,3	32 258,4	47 896,3	59 222,8	49 727,3
ətraf mühitin mühafizəsi üzrə əsas istehsal fondlarının əsaslı təmirinə	3129,0	1860,8	4793,6	1605,0	3395,1	971,6	1920,1
qoruq və milli parkların saxlanması, vəhşi heyvanların, balıqların mühafizəsinə və çoxaldılmasına	301,4	1026,0	3902,7	5949,8	6807,5	6837,4	6206,0
meşə təsərrüfatının əməliyyatlarına	1181,4	3710,8	9153,0	11530,7	13245,0	10793,0	11702,4
ətraf mühitin mühafizəsinə və təbii resurslardan səmərəli istifadə üçün əsas kapitalla yönəldilmiş vəsait	1722,7	2912,3	190 007,2	84 864,4	247 912,2	309 855,6	170 208,7
Real ÜDM-in (2005-ci ilin qiymətləri ilə) hər min manatına düşən xərclər, manat		2,47	9,74	4,52	10,77	12,74	8,24

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi, www.stat.gov.az

Bu vəsaitin 71%-ni ətraf mühitin mühafizəsinə və təbii resurslardan səmərəli istifadə üçün əsas kapitalla yönəldilmiş vəsait, 20,7%-ni ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsinə çəkilən cari xərclər, 4,9%-ni meşə təsərrüfatının əməliyyatlarına, 2,6%-ni qoruq və milli parkların saxlanması, vəhşi heyvanların, balıqların mühafizəsinə və çoxaldılmasına və 0,8%-ni ətraf mühitin mühafizəsi üzrə əsas istehsal fondlarının əsaslı təmirinə çəkilmiş xərclər təşkil etmişdir (şəkil 2). Etibarlı iqlim dəyişikliyi statistikasının və iqlimə həssas monitoring və qiymətləndirmə sistemlərinin mövcudluğu CBEİR və İBT alətlərinin tətbiqi və iqlimə həssas fəaliyyət göstəriciləri əsasında iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə nəticələrinin monitoringi, eləcə də İDMÇ-nin formalaşdırılması üçün ilkin şərtidir. Son illərdə DSK tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı dərc olunan məlumatların əhatəsi genişləndirilmişdir. Qeyd olunmalıdır ki, 13-cü DİM iqlimlə bağlı 5 hədəfi və 8 indikatoru əhatə edir. Lakin hazırda Azərbaycanda bu 8 iqlim dəyişikliyi göstəricisindən yalnız ikisi ("13.1.1. Bütün ölkələrdə iqlimlə bağlı təhlükələrə və təbii fəlakətlərə qarşı dayanıqlığı və uyğunlaşma potensialını gücləndirmək" və "13.2.2. İstixana qazlarının ümumi illik emissiyaları") mövcuddur.

Bununla belə, BMT-nin Avropa üzrə Komissiyasının (UNECE) Ətraf Mühit Statistikası və Göstəriciləri üzrə Birgə İşçi Qrupu çərçivəsində razılaşdırılmış beynəlxalq standartlara və formatlara uyğun ətraf mühit göstəricilərinin əksəriyyəti üzrə DSK tərəfindən məlumatlar yığılaraq dərc olunur. Belə ki, ətraf mühitlə bağlı qiymətləndirməni əhatə edən 11 hesabatdan 10-u DSK tərəfindən hazırlanaraq açıqlanır. Bundan əlavə ətraf mühitlə bağlı tələb olunan 49 göstəricidən 43-ü (o cümlədən havanın çirklənməsi və ozon təbəqəsi üzrə tələb olunan üç göstərici, iqlim dəyişikliyi ilə bağlı tələb olunan üç göstərici, sularla bağlı tələb olunan 16 göstərici, biomüxtəlifliklə bağlı tələb olunan 6 göstəricidən 3-ü, torpaqlarla bağlı 2 göstəricidən 1-i, kənd təsərrüfatı ilə bağlı 4 göstəricidən 2-si, enerji ilə bağlı tələb olunan 6 göstərici, nəqliyyatla bağlı tələb olunan 4 göstərici, tullantılarla bağlı tələb olunan 4 göstərici, ətraf mühitin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı tələb olunan 1 göstərici) DSK tərəfindən toplanaraq dərc olunur. İqlim dəyişikliyi ilə bağlı müəyyən statistik məlumat bazası formalaşdırılrsa da, iqlimlə bağlı maliyyələşmə büdcə prosesinə zəif inteqrasiya olunmuşdur. Ölkəmizdə hazırda büdcənin tərtibi, icrası və hesabatlılığında tətbiq olunan Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) Dövlət Maliyyə Statistikası Təlimatına (GFSM 2014) və BMT-nin

Dövlət İdarəetmə Orqanlarının Funksiyalarının Təsnifatına (COFOG) əsaslanan vahid büdcə təsnifatında iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə üzrə ayrılan xərcləri özündə birləşdirən ayrıca bir xərc maddəsinin olmaması bu istiqamətə ayrılmış dövlət xərclərinin uçotunu, monitorinqini və təhlilini çətinləşdirir. Başqa sözlə, Dövlət Maliyyəsinin İdarə Olunması (DMİ) Sisteminin iqlimə həssaslığı zəifdir və mövcud büdcə təsnifatı iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə tədbirlərinə nə qədər vəsait ayrıldığını təyin etməyə imkan vermir. Bu problemi İBT-nin tətbiqi ilə həll etmək mümkündür. Beləliklə, Azərbaycanda İBT-nin tətbiqi və İDMÇ-nin formalaşdırılması istiqamətində həyata keçirilməli olan tədbirləri müvafiq mərhələdə qruplaşdırma bilirik:

- BMT-nin İnkişaf Proqramı iqlim maliyyəsinin büdcə prosesinə inteqrasiyasına mövcud xərc sxemini və iqlim dəyişikliyi maliyyəsinə dəstəkləyən büdcə sistemlərini başa düşməyə kömək edən İƏDXİİ və ya İqlim Dəyişikliyinə Büdcə İnteqrasiya İndeksi (CCBII) kimi alətləri tətbiq etməklə başlamağı tövsiyə edir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, İƏDXİİ hökumətin iqlim dəyişikliyi ilə bağlı fəaliyyətlərə nə qədər xərclədiyini başa düşməyə, CCBII isə sistem boşluqlarını müəyyən etməyə və islahat addımlarını prioritetləşdirməyə imkan verir.
- Azərbaycanda İBT-nin tətbiqində ikinci mərhələ kimi hüquqi və institusional bazanın yaradılması çıxış edə bilər. Çünki hazırda iqlim dəyişikliyi ilə bağlı xüsusi ölkə strategiyasının və fəaliyyət planının olmaması İBT-nin tətbiqi üçün əsas maneələrdən biridir. Birinci mərhələdə həyata keçiriləcək İƏDXİİ və ya CCBII-nin nəticələri də nəzərə alınmaqla iqlim maliyyəsinin büdcə prosesinə inteqrasiyası istiqamətində növbəti addım Milli İqlim Siyasətinin işlənilib hazırlanması, monitorinqi və koordinasiyası daxil olmaqla, iqlim dəyişikliyi ilə bağlı inteqrasiya olunmuş idarəçiliyə cavabdeh olacaq İqlim Dəyişikliyi Siyasəti üzrə Orqan (İDSO) müəyyən edilməsi olmalıdır. Bu funksiyalar, o cümlədən də Milli İqlim Dəyişikliyi Siyasəti və Milli İqlim Dəyişikliyi Strategiyasının hazırlanması Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) tərəfindən də həyata keçirilə bilər.

İBT-nin tətbiqi istiqamətində hüquqi və institusional tədbirlərin davamı kimi aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir:

- İBT-nin həyata keçirilməsinə daha çox aidiyyəti olan dövlət qurumları (Maliyyə Nazirliyi, ETSN, İqtisadiyyat Nazirliyi, DSK) və digər seçilmiş sahə nazirlikləri tərəfindən öz təşkilati strukturlarında İBT-nin icrasına cavabdeh olan əsas struktur bölmə və işçi heyətinin müəyyən edilməsi;
- Maliyyə Nazirliyi tərəfindən İBT-nin tətbiqi üzrə Tədbirlər Planının hazırlanması və Nazirlər Kabinetinə təqdim edilməsi;
- Tədbirlər Planının icrası ilə bağlı mütəmadi olaraq hesabatların hazırlanması və yaranan problemlərin həllinin koordinasiyası məqsədilə texniki İşçi Qrupunun yaradılması;
- Maliyyə Nazirliyi və ETSN tərəfindən inkişaf tərəfdaşlarının mümkün dəstəyi ilə İBT üzrə Metodiki Təlimatın layihəsinin hazırlanaraq təsdiq olunması üçün Nazirlər Kabinetinə təqdim edilməsi;
- İnkişaf tərəfdaşlarının, yerli QHT-lərin və beyin mərkəzlərinin dəstəyi ilə ETSN-nin DMİ üzrə, Maliyyə Nazirliyinin büdcə prosesinin iqlim dəyişikliyi elementləri üzrə, sahə nazirliklərinin isə nəticələrə əsaslanan və iqlimə həssas büdcə üzrə potensialının artırılması;
- Maliyyə Nazirliyi və ETSN tərəfindən inkişaf tərəfdaşlarının dəstəyi ilə iqlim dəyişikliyi və İBT üzrə hökumət qurumlarında, Parlamentdə, Hesablama Palatasında və yerli orqanlarda aidiyyəti işçi heyətinin məlumatlılığının və potensialının artırılması;

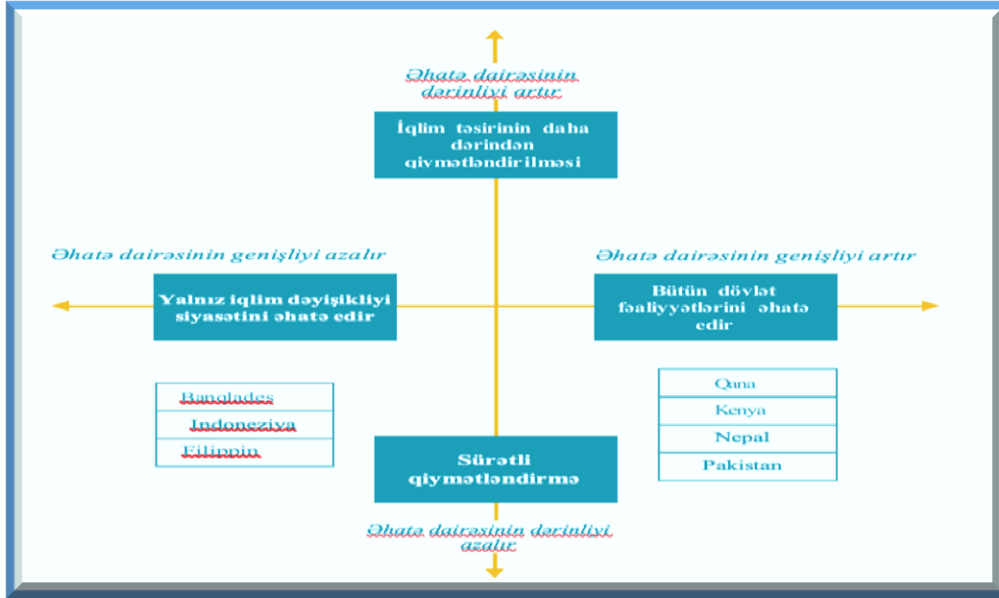
- Maliyyə Nazirliyi tərəfindən Hökumətə və Parlamentə təqdim olunan büdcənin icrası ilə bağlı illik hesabatda İBT-nin tətbiqi ilə bağlı irəliləyişlər barədə məlumatların daxil edilməsi.
- İBT-nin tətbiqində 3-cü mərhələ iqlim dəyişikliyinə büdcə tsiklinin müxtəlif etaplara inteqrasiyası üçün müxtəlif tərəflərin və qurumların müvafiq alətlərlə və təkmilləşdirilmiş funksiyalarla təchiz olunmasını nəzərdə tutan sistem islahatlarını əhatə edir. İqlim dəyişikliyi üzrə maliyyə alətlərinin tətbiqi büdcə layihəsinin hazırlanmasından tutmuş iqlim dəyişikliyi xərclərinə dair büdcə hesabatlılığının təkmilləşdirilməsinə qədər büdcə prosesinin demək olar ki, bütün elementlərini əhatə edir. Bu mərhələdə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutula bilər:
 - İqlim dəyişikliyinə planlaşdırılmasını müntəzəm büdcə prosesləri ilə əlaqələndirmək üçün İDMÇ-nin OMXÇ-nin hazırlanması prosesinə, eləcə də büdcə təlimatlarına inteqrasiya edilməsi. Dövlət qurumlarının ortamüddətli büdcə sifarişlərinin iqlim ölçülərini adekvat şəkildə əks etdirmək üçün OMXÇ təlimatlarına iqlimlə bağlı tələblər daxil edilə bilər. Təlimat məktubu və illik büdcə sifarişi formaları vasitəsilə Maliyyə Nazirliyi büdcədən maliyyələşən və maliyyə yardımı alan təşkilatlardan iqlim dəyişikliyinə qiymətləndirilməsini və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı məlumatların büdcə sifarişlərinə daxil edilməsini tələb edə bilər;
 - Maliyyə Nazirliyi tərəfindən iqlim dəyişikliyi meyarlarının xərclərin prioritetləşdirilməsi prosesində əlavə çəki kimi müəyyən edilməsi;
 - İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən Dövlət İnvestisiya Proqramı ilə bağlı qanunvericiliyə və tənziqləməyə təklif olunan dövlət investisiya layihələrinin iqlim ölçülərinin əks etdirilməsi kimi tələblərin daxil edilməsi;
 - Parlamentə təqdim edilən büdcə layihəsində onun iqlimə uyğunluğu barədə məlumatların daxil edilməsi. Xüsusilə, nəzərdə tutulan proqram və fəaliyyətlərin iqlim dəyişikliyinə təsirlərinin müzakirəsi OMXÇ sənədinə daxil edilə bilər;
 - Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi tərəfindən iqlim dəyişikliyi ilə bağlı büdcə xərclərinin monitorinqi üzrə beynəlxalq təcrübənin nəzərdən keçirilməsi və mövcud DMİ sistemi çərçivəsində iqlim dəyişikliyi üçün büdcə xərclərinin monitorinqinə dair təkliflərin təqdim edilməsi;
 - Maliyyə Nazirliyi tərəfindən Parlamentə təqdim olunan illik büdcə icrası hesabatlarında iqlim dəyişikliyi ayırmalarının əks etdirilməsi, eləcə də İqlim Dəyişikliyi üzrə Vətəndaş Büdcəsi sənədinin dərc edilməsi;
 - Parlament tərəfindən ölkədə iqlim dəyişikliyinə vəziyyəti və iqlim dəyişikliyinə mənfi təsirlərini azaltmaq üçün hökumətin həyata keçirdiyi və təklif etdiyi tədbirlər haqqında məlumat vermək üçün ETSN-in büdcə dinləmələrinə dəvət edilməsi;
 - İqlim dəyişikliyi üzrə büdcə xərclərinin hesabatlılığını artırmaq məqsədilə vətəndaş cəmiyyəti institutlarının iqlim maliyyəsinə dair birgə tədqiqat işlərinə cəlb edilməsi.

Bu mərhələdə həmçinin İBT-nin tətbiq dairəsinin genişliyi və dərinliyi ilə bağlı qərar qəbul edilməlidir. Əgər İBT bütün büdcə maddələrinə tətbiq edilirsə, bu zaman əhatə dairəsi geniş (Qana, Kenya, Nepal, Pakistan), yalnız əvvəlcədən müəyyən edilmiş iqlim dəyişikliyi siyasəti sahələrinə (proqram və ya layihələrə) tətbiq edilirsə, əhatə dairəsi dar (Banqladeş, İndoneziya, Filippin) hesab edilir. Azərbaycanda başlanğıc mərhələdə İBT-nin yalnız OMXÇ və nəticəsaslı büdcə tətbiq olunan büdcə xərclərinə tətbiqini, daha sonra isə əhatə dairəsinin genişləndirilməsini məqsəduyğun hesab edirik. Əhatə dairəsinin dərinliyi isə xərclərin iqlim

dəyişikliyi ilə əlaqəlilik meyarlarının və əlaqəliliyin çəkisinin müəyyən edilməsində tətbiq olunan qiymətləndirmə metodunun (skorinq) seçimi ilə bağlıdır. Xərclərin iqlim dəyişikliyi ilə əlaqəliliyini müəyyən etmək üçün ekspert rəyinə əsaslanan sürətli qiymətləndirmə üsulundan, məqsədə yönəlmiş (objective-based) qiymətləndirmə yanaşmasından və ya iqlim dəyişikliyi ilə bağlı faydalılıq qiymətləndirilməsi üsulundan istifadə edilə bilər (şəkil 3).

Şəkil 3.

İBT-nin konturlarını müəyyən edən əsas parametrlər

İBT-nin tətbiq zamanı iqlimlə bağlı xərcləri təsnifləşdirmək və ya iqlimlə əlaqəliliyini müəyyən etmək üçün İƏİT-nin İnkişafa Dəstək Komitəsinin (İDK) hazırladığı Rio markerlərdən də istifadə etmək olar. İƏİT-İDK-nin İqlim Markerləri Təlimatına əsasən mitiqasiya atmosferə istixana qazları (İXQ) emissiyalarını azaltmaq və ya məhdudlaşdırmaq və ya İXQ-nin sekvestrasiyasını artırmaq səylərini təşviq etməklə, atmosferdə İXQ konsentrasiyalarının iqlim sisteminə təhlükəli antropogen müdaxilənin qarşısını alacaq səviyyədə sabitləşdirilməsi məqsədinə töhfə verən fəaliyyət kimi müəyyən edilir. Həmin təlimatda adaptasiya isə uyğunlaşma qabiliyyətini və dayanıqlığını qorumaq və ya artırmaqla insan və ya təbii sistemlərin iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə və iqlimlə bağlı risklərə qarşı həssaslığını azaltmaq məqsədi daşıyan fəaliyyət kimi qəbul edilmişdir (şəkil 4). Bundan əlavə xərclərin iqlim dəyişikliyi ilə əlaqəliliyi və iqlim dəyişikliyi çəkisi maliyyə və ya iqlim dəyişikliyi üzrə məsul qurum tərəfindən mərkəzləşdirilmiş şəkildə və ya sahə nazirliklərinin özləri tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bu sahədə vahid yanaşmanın təmin edilməsi üçün Azərbaycanda bu prosesin Maliyyə Nazirliyi və ETSN tərəfindən birgə həyata keçirilməsi məqsədəuyğun olardı. Sahəvi qurumlarda bu sahədə potensial formalaşdırıldıqdan sonra bu funksiya icraçı quruma ötürülə bilər.

- Nəhayət sonuncu 4-cü mərhələdə tətbiq olunan ayrı-ayrı iqlim maliyyəsi alətləri mövcud sistemə uyğunlaşdırılır və İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşdirmə Çərçivəsində əks etdirilir.

İƏİT-İDK RIO Markerlər. Sektorlar üzrə iqlim dəyişikliyi fəaliyyətləri üzrə nümunələr

Mitiqasiya üzrə:

Sektor	Fəaliyyət/tədbir nümunələri
Meşə təsərrüfatı	Davamlı meşə idarəçiliyi, meşələrin salınması və meşələrin bərpa yolu ilə istixana qazlarının və su anbarlarının mühafizəsi və gücləndirilməsi
Su və Kanalizasiya	Tullantıların idarə edilməsi və ya çirkab sularının təmizlənməsi yolu ilə metan emissiyasının azaldılması
Enerji Nəqliyyat Sənayesi, Kənd Təsərrüfatı	Enerji, nəqliyyat, sənaye və kənd təsərrüfatı sektorlarında yeni və bərpa olunan enerji formalarının tətbiqi, mövcud texnikanın enerji səmərəliliyini artırmaq üçün tədbirlər və ya tələb tərəfinin idarə edilməsi (məsələn, təhsil və təlim) vasitəsilə İXQ emissiyasının azaldılması və ya sabitləşdirilməsi

Adaptasiya üzrə:

Sektor	Fəaliyyət/tədbir nümunələri
Dəstək tədbirləri	İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma ilə bağlı xüsusi siyasət, proqram və planların hazırlanmasına dəstək
Siyasət və qanunvericilik	Uyğunlaşmaya cavabdeh olan milli institutların potensialının gücləndirilməsi
Kənd Təsərrüfatı	İqlim riskini azaltmaq üçün şaxələndirilmiş kənd təsərrüfatı istehsalının təşviqi
Enerji	İqlim dəyişikliyinə gözlənilən təsirlərinin öhdəsindən gəlmək üçün enerjinin ötürülməsi və paylanması infrastrukturunun gücləndirilməsi
Meşə təsərrüfatı	İqlim dəyişikliyinə davamlılığı artırmaq üçün meşədən davamlı və uzunmüddətli istifadə üçün yerli hüquq və sistemlərin təmin edilməsi
Səhiyyə	Qida təhlükəsizliyi qaydalarının gücləndirilməsi, monitoring sistemlərinin inkişafı və ya təkmilləşdirilməsi
Nəqliyyat	Mövcud nəqliyyat infrastrukturlarına iqlim təhlükələrindən mühafizənin qurulması (məsələn, Fəlakət Riskinin Azaldılması tədbirləri)
Su və Kanalizasiya	Hidroloji və meteoroloji məlumatların monitoringi və idarə edilməsi

Nəticə

Beləliklə, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə əhəmiyyətli maliyyə resursları və iqlim dəyişikliyi üzrə dayanıqlı maliyyələşmə çərçivəsinin olmasını tələb edir. İqlim dəyişikliyi ilə əlaqəli maliyyələşmənin OMXÇ-yə inteqrasiyası üçün bir sıra iqlim maliyyəsi alətlərindən istifadə olunur. Bu alətlərin tətbiqi həm iqlim dəyişikliyi ilə bağlı məqsədlərə dövlət tərəfindən nə qədər vəsait ayrıldığını müəyyən etməyə (İƏDXİİ) və iqlim dəyişikliyi xərclərinin büdcədə görünməsinə (İBT) imkan verir, həm də iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə daha çox maliyyə resurslarının mobilizasiyasına (layihə prioritetləşdirilməsi prosesində iqlim dəyişikliyi meyarının əlavə bir çəki kimi müəyyən edilməsi, yaşıl bondlar), iqlim dəyişikliyi ilə bağlı xərclərin hesabatlılığının artırılmasına (iqlim dəyişikliyi üzrə büdcə hesabatları, iqlim dəyişikliyi xərcləri ilə bağlı vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə birgə tədqiqatların aparılması) və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı planlaşdırmanın müntəzəm büdcə prosesi ilə əlaqələndirilməsinə (İDMÇ-nin OMXÇ-yə və büdcə formalarına inteqrasiyası) şərait yaradır. Azərbaycanda son illər ərazində iqlim dəyişikliyi ilə bağlı müəyyən statistik məlumat bazası formalaşdırılsa da, iqlimlə bağlı maliyyələşmə büdcə prosesinə zəif inteqrasiya olunmuşdur. OMXÇ-yə və nəticələrə əsaslanan büdcə mexanizminə keçid islahatları, təmiz ətraf mühitin və yaşıl enerjinin milli prioritetlərdən biri kimi müəyyən edilməsi, 2022-2026-cı illər üçün sosial-

İqtisadi inkişaf Strategiyasının hazırlanması və İBT-nin tətbiqinə dəstək verməyə hazır olan inkişaf tərəfdaşlarının olması bu mexanizmin ölkəmizdə tətbiqi üçün geniş imkanlar yaratsa da, iqlim dəyişikliyi ilə bağlı xüsusi ölkə strategiyasının və fəaliyyət planının olmaması iqlim maliyyəsi alətlərinin tətbiqi üçün əsas problemlərdən biridir. Azərbaycanda İBT-nin tətbiqi prosesinə mövcud DMİ sistemini və vəziyyəti qiymətləndirməyə imkan verən İƏDXİI-nin tətbiqindən başlayıb, sonra bu qiymətləndirmənin nəticələri nəzərə alınmaqla İqlim Dəyişikliyi Siyasəti üzrə Orqanın müəyyən edilməsi, Milli İqlim Dəyişikliyi Siyasətinin və Strategiyasının hazırlanaraq qəbul edilməsi, İBT üzrə konkret tədbirlər planının təsdiq edilməsi və işçi qruplarının yaradılması, təfəssilatlı təlimatların hazırlanması və iqlim dəyişikliyi göstəricilərinin müəyyən edilməsi kimi hüquqi və institusional tədbirlərlə davam etmək olar. Sonrakı mərhələlərdə isə İBT üzrə təlimatların və prosedurların mövcud büdcə və OMXÇ təlimatlarına inteqrasiyasını həyata keçirməklə İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşdirmə Çərçivəsinin formalaşdırılmasına nail olmaq olar.

Ədəbiyyat

1. Brain N., Nguyen L. Knowing what You Spend. A guidance note for governments to track climate finance in their budgets. UNDP, 2019
2. Coalition of Finance Ministers for Climate Action, Helsinki Principles, February, 2019
3. Dövlət Statistika Komitəsi, www.stat.gov.az
4. OECD. (2011) OECD DAC Rio Markers for Climate Handbook. Paris: OECD
5. OECD. (2020) Green Budgeting Framework. Paris: OECD
6. UNDP. (2015) Methodological Guidebook: Climate Public Expenditure and Institutional Review (CPEIR). Bangkok: UNDP

Рашид Байрам оглы Гасанов

Внедрение Рамок Финансирования Борьбы с Изменением Климата и переход к «зеленому бюджетированию» в Азербайджане

Резюме

Цель исследования: Изучить применение Климатической Маркировки Бюджета в качестве одного из основных элементов Рамки Финансирования Борьбы с Изменением Климата для увязки бюджетной политики с национальными целями в области изменения климата, а также для мониторинга и оценки финансовых ресурсов, выделяемых Правительством на охрану окружающей среды и изменение климата в Азербайджане. Методология: системный подход, сравнительный и статистический анализ. Практическое значение исследований: Азербайджан, как и другие страны, подвержен негативным последствиям изменения климата. Связь бюджетной политики с экологическими и климатическими целями и интеграция финансирования борьбы с изменением климата в бюджетную систему очень важна для эффективной мобилизации финансовых ресурсов, необходимых для достижения стратегических целей, поставленных в отношении приоритета чистой окружающей среды и «зеленого роста», который был определен как один из 5 национальных приоритетов страны. Формирование рамочной основы финансирования борьбы с изменением климата, интегрированной с Рамкой Среднесрочного Бюджета, позволит выявлять, контролировать и оценивать государственные расходы на изменение климата, а также оценка и управление фискальными рисками, связанные с растущими и неблагоприятными последствиями изменения климата. Выводы: Хотя экологические и связанные с климатом проекты и мероприятия в Азербайджане в значительной степени финансируются из государственного бюджета, климатическая чувствительность государственных финансов и интеграция государственных финансов в бюджет являются слабыми. Невозможность объединения расходов на изменение климата в одну статью расходов в текущей бюджетной классификации из-за того, что изменение климата включает

сквозные цели в различных секторах, от здравоохранения до сельского хозяйства, затрудняет мониторинг и оценку государственных расходов в этой области. Эту проблему можно преодолеть, применив Климатических Маркировка Бюджета как один из новых инструментов, используемых в международной практике. Оригинальность и новизна исследования: в статье исследуется Рамки Зеленого Бюджета и ее основные элементы, включая Климатические Государственные Расходы и Институциональный Обзор (CPEIR) и инструменты Климатических Маркировка Бюджета, а также шаги, которые необходимо предпринять для реализации СВТ для разработки бюджета, чувствительного к климату.

Ключевые слова: составление бюджета с учетом климатических изменений, зеленое бюджетирование, климатическое финансирование, Рамки Финансирования Борьбы с Изменением Климата, Климатическая Маркировка Бюджета, фискальная политика.

Rashad Bayram Hasanov

Implementation of the Climate Change Financing Framework and transition to a "Green Budgeting" in Azerbaijan

Summary

The purpose of the study: To study the application of the Climate Budget Tagging (CBT) as one of the core elements of the Climate Change Financing Framework to link the budget policy with national climate change goals and to monitor and evaluate the financial resources allocated by the Government for environmental protection and climate change in Azerbaijan. Design/methodology: systematic approach, comparative and statistical analysis. Practical implications: Azerbaijan, like other countries, is exposed to the negative effects of climate change. Linking budget policy with environmental and climate goals and integrating climate change financing into the budget system is very important for effective mobilization of financial resources required to achieve the strategic goals of the priority of clean environment and "green growth" which has been identified as one of the 5 national priorities of the country. The formation of the Climate Change Financing Framework, integrated with the Medium-Term Expenditure Framework, will enable the identification, monitoring and evaluation of public spending on climate change, as well as the assessment and management of the fiscal risks associated with the growing negative effects of climate change. Findings: Although the environmental and climate-related projects and activities in Azerbaijan are largely funded by the state budget, climate sensitivity of public finance and the integration of public finance into the budget is weak. The impossibility of combining climate change expenditures into a single expenditure item in the current budget classification due to the fact that climate change includes cross-cutting goals in various sectors, from health to agriculture, makes it difficult to monitor and evaluate public spending in this area. This problem can be overcome by applying the CBT as one of the new tools used in international practice. Originality/value: The article examines the Green Budget Framework and its main elements, including Climate Public Expenditures and Institutional Review (CPEIR) and CBT tools and the steps to be taken to implement the CBT to develop a climate-sensitive budget.

Keywords: climate-sensitive budgeting, green budgeting, climate change finance, Climate Change Financing Framework, climate budget tagging, fiscal policy.

Elmi redaktor: i.f.d., dos.Y.Məmmədov.

Daxil olub: 12.11.2021.

Çapa qəbul olunub: 22.11.2021.